

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA PRIMA BIOGRAFIE A STAREȚULUI PAISIE VELICICOVSKI, ALCĂTUITĂ ȘI TIPĂRITĂ LA MĂNĂSTIREA NEAMȚ DE CĂTRE UCENICUL SĂU GRIGORIE DASCĂLUL (1817)

Aurel Florin Țuscanu*

Rezumat: Biserica Ortodoxă Română a declarat anul 2022 ca „Anul comemorativ al sfinților sihaști Simeon Noul Teolog, Grigore Palamași Paisie de la Neamț”, fapt pentru care am găsit potrivit să cercetăm viața și lucrarea misionară a Sf. Paisie Velicicovski, acum când se împlinesc 300 de ani de la nașterea sa (1722-2022).

După trecerea la cele veșnice a starețului Paisie la Mănăstirea Neamț, la 15 noiembrie 1794, pe baza mărturiilor rămase de la dânsul dar și a mărturiilor celor care l-au cunoscut, discipolii săi au alcătuit mai multe biografii ale acestuia (unele scurte, altele mai complexe), cu scopul de a-i promova sfințenia vieții, de a-i urma pilda și învățătura, recomandându-l ca model spiritual.

Prima biografie a cuviosului Paisie tipărită la noi (într-o formă redusă) a văzut lumina tiparului la Mănăstirea Neamț în 1817, prin osârdia unuia dintre cei mai destoinici ucenici ai săi, Grigorie Dascălul (viitor mitropolit al Țării Românești în perioada ianuarie 1823 - 22 iunie 1834).

„Viața Cuviosului Părintelui nostru starețului Paisie” alcătuită de acest Grigorie la rugămintea monahilor de la Neamț, numără doar 37 de pagini și a fost cuprinsă (adăugată) în lucrarea intitulată „Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare”, în partea finală, împreună cu patru scrisori pastorale ale starețului Paisie către diverși ucenici ai săi.

Așa cum aprecia istoricul Dan Zamfirescu: „Relatarea lui Grigorie este nu o „viață de sfânt” în tradiția hagiografică, ci o biografie modernă, sobră, documentată direct din scrierile lăsate de Paisie, de la martorii oculari, sau din ceea ce însuși autorul a văzut cu ochii săi (...)”.

Abstract: Romanian Orthodox Church declared 2022 „Commemorative year of Saints Hermits Simeon, Noul Teolog, Grigore Palamași Paisie from Neamț”, so I decided to research the life and the missionary work of Saint Paisie Velicicovski, now when we celebrate 300 years since his birth (1722 – 2022).

After the death of Abbot Paisie at Neamț Monastery, on the 15th of November 1794, his disciples gathered several biographies belonging to him, based on his testimony and others, some short or complex, in order to promote the holiness of his life, to follow his example and life education, himself being a model of spirituality.

The first biography of the devoutly Paisie was printed in a reduced form at Neamț Monastery in 1817 with the help of one of his hard working disciple, Grigorie Dascălul (future bishop of Romanian Country from January 1823 till June 1834).

„The life our pious Father Abbot Paisie” composed by this Grigorie at the monarchs' request from Neamț gather 37 pages and was put together in the paperwork called „The words of those who listen”, in the final part together with four pastoral letters belonging to Abbot Paisie addressed to different disciples.

As the historian Dan Zamfirescu said, „the Story of Grigorie isn't just a holy life, in hagiographic terms, but a modern, serious biography directly documented from Paisie writings, from eye witnesses or Paisie himself”.

Cuvinte-cheie: Paisie Velicicovski, tipografia Mănăstirii Neamț, Grigorie Dascălul.

Key-words: Paisie Velicicovski, Neamț Monastery typography, Grigorie Dascalu.

PRELIMINARII

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a declarat anul 2022, ca „Anul omagial al rugăciunii în viața Bisericii și a creștinului și Anul comemorativ al sfinților isihăști Simeon Noul Teolog, Grigore Palama și Paisie de la Neamț”, fapt pentru care am găsit potrivit să ne oprim în cele ce urmează asupra vieții și lucrării misionare a Sf. Cuvios Paisie de la Neamț, cel care a știut și a reușit să afirme ca normă a existenței sfințenia, în veacul iluminismului raționalist (cum a fost

* Preot Doctor, Arhiepiscopia Romanului și Bacăului, email: tuscanu65mai@yahoo.com.

veacul al XVIII-lea), tot așa cum astăzi, într-un veac al religiozității confuze și al rațiunii rătăcitoare, Biserica trebuie să afirme și să recomande că fără rugăciune nu există iubire sfântă și fără pocăință nu există libertate și bucurie adevărată.

Iată de ce viața și faptele Cuviosului Paisie Velicicovschi sunt pentru noi, acum când se împlinesc 300 de ani de la nașterea sa, un adevărat îndreptar, un reper spiritual și o normă de viață creștină, pentru toți cei care se ghidează și trăiesc după principiile moralei creștine și a dogmelor Bisericii Ortodoxe¹. Moștenirea literară rezultată din activitatea complexă a acestui mare duhovnic și cărturar (scrieri originale, traduceri, redactări și copii ale unor opere patristice), în cei 31 de ani cât a viețuit în Moldova, a marcat epoca sa printr-o amplă mișcare cultural-spirituală ce a trecut dincolo de granițele Principatelor române, continuând prin ucenicii săi pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

I. VIAȚA CUVIOSULUI PAISIE SCRISĂ DE UCENICII SĂI

După trecerea la cele veșnice a starețului Paisie la Mănăstirea Neamț, în ziua de 15 noiembrie 1794, pe baza mărturiilor rămase de la dânsul dar și a mărturiilor celor care l-au cunoscut și i-au fost fii duhovnicești, ucenicii săi au alcătuit mai multe biografii ale acestuia, unele mai scurte, altele mai complexe, cu scopul de a-i promova lucrarea sa misionar – pastorală, de a-i urma pilda și învățătura.

Dintre monahii cu care cuviosul Paisie a venit de la Muntele Athos și care și-au exprimat recunoștința și considerația deosebită față de părintele lor duhovnicesc, se numără și ieromonahul Spiridon, care a scris la Mănăstirea Neamț „*Viața lui Paisie*”².

În Biblioteca Mănăstirii Neamț, pe lângă vechile manuscrise cunoscute în secolul al XIX-lea, ce prezintau viața starețului Paisie, în anul 1957 a fost descoperit de către diaconul Ioan Ivan, un nou manuscris, o altă biografie a lui Paisie, scrisă de monahul Vitalie, care aduce unele mărturii noi privind ultimii ani de viață ai cuviosului, fiind în acest sens poate cea mai bogată sursă documentară³.

¹ Păcurariu, 2002, pp. 347-348.

Sfântul Paisie s-a născut la 21 dec. 1722, în orașul Poltava, din Ucraina, într-o familie de preot și s-a stins din viață la 15 nov. 1794, la Mănăstirea Neamț. A învățat la școala parohială din Poltava și la Academia duhovnicească din Kiev (numai 4 clase, din 12). Frate la mănăstirea Liubiețchi (1740), tuns rasofor în mănăstirea Medvedovschi (1741), cu numele Platon (în locul celui din botez, Petru), un timp stă în Lavra Pecerska din Kiev (1742); trece apoi la schiturile Dălhăuți, Trăisteni și Cârmlu în Țara Românească (1742-1746); în 1746 pleacă la Muntele Athos, întâi la mănăstirea „Pantocrator”, unde a fost îmbrăcat în mantie (1750), sub numele Paisie, de către starețul Vasile de la Poiana Mărului, hirotonit ieromonah (1758); pune bazele schitului „Sf. Ilie” cu biserica și chilii pentru „ucenicii” săi. Se reîntoarce, împreună cu ucenicii, în Țările Române, așezându-se pentru scurt timp la schitul Vărzărești (1763), apoi la Dragomirna (1763-1775). După ocuparea nordului Moldovei de către austrieci (1775), se stabilește cu „frații” la Mănăstirea Secu (1775); în 1779 i s-a încredințat și egumenia mănăstirii Neamț, pe care a deținut-o, până la moarte; hirotesit arhimandrit în 1790.

În jurul lui s-a strâns un număr mare de „frați”, de neamuri diferite (350 la Dragomirna, 700 la Neamț), în toate mănăstirile pe care le-a cămăuit a introdus viața de obște, slujbe zilnice, predici, îngrijirea bolnavilor, munca în gospodărie, traduceri din literatura patristică, postpatristică și ascetică greacă în limbile română și slavo-rusă. Se cunosc aproximativ 300 de manuscrise copiate în timpul său, din care 40 de el însuși. O parte din traduceri sale au fost publicate în editura mănăstirii Optina Pustîni, după moartea sa. În timpul vieții a apărut „Filocalia” la Petersburg, în anul 1793.

Au rămas de la el diferite învățături și o autobiografie. Ucenicii săi ruși, ucrainieni și bieloruși s-au răspândit în peste o sută de mănăstiri rusești, ducând pretutindeni „mișcarea spirituală paisiană”, învățăturile și rânduielile sale s-au transmis prin ucenicii săi - mai ales în mănăstirile din Moldova și Țara Românească, până pe la începutul celei de a doua jumătăți a veacului XIX. Cuviosul Paisie Velicicovschi a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Rusă în 1988 și de Biserica Ortodoxă Română în anul 1992.

² Zaharia, 1996, pp.136-137. La nota 22 se menționează că acest ieromonah Spiridon era de origine bulgară și a venit în Moldova o dată cu Paisie, a viețuit în obștea paisiană în Mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț, după care s-a retras în țara sa natală, Bulgaria, unde a trăit până la moarte în Mănăstirea Rila.

³ Ivan, 1964, pp. 656-660; aici este redată *Viața Cuviosului Paisie* scrisă de Vitalie, integral. Vezi și Strempel, 1958, p. 200, ms. nr. 952, secolul XVIII (sfârșit), Miscelaneu de literatură monahală, f. 111-121, *Arătare în scurt pentru Cuviosul părinte arhimandrit Paisie ce au fost stareț Sfintelor Mănăstiri Neamțului și Secului*.

Dintre ceilalți câțiva biografi care au scris mai pe larg viața cuviosului Paisie amintim pe Mitrofan, a cărui lucrare în manuscris a fost folosită de urmașii săi, fiind tradusă și tipărită recent⁴.

Prima biografie a cuviosului Paisie tipărită la noi (într-o formă rezumativă, de sinteză) a văzut lumina tiparului la Mănăstirea Neamț, în anul 1817, prin osârdia unuia dintre cei mai destoinici ucenici ai săi, ierodiaconul Grigorie Dascălul (viitor mitropolit al Țării Românești în perioada ianuarie 1823 - 22 iunie 1834)⁵.

Viața Cuviosului Părintelui nostru stareșului Paisie alcătuită de acest Grigorie la rugămintea monahilor de la Neamț, are doar 37 de pagini și a fost cuprinsă în lucrarea intitulată „*Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare*”, în partea finală, împreună cu patru scrisori pastorale ale stareșului Paisie către diverși ucenici ai săi, „*acum întâiu tipărite*”⁶.

Urmând cronologic biografiile cuviosului Paisie de la Neamț, descoperim că a doua sa biografie a fost tipărită tot la Mănăstirea Neamț, după nici două decenii, de această dată mult mai extinsă, lucrarea fiind scrisă de ucenicul său Platon schimonahul, în anul 1836, când acesta reușește să tipărească în limba slavonă *Viața Cuviosului Paisie*, iar în același an, biografia marelui stareț va fi tradusă în limba română și tipărită la Neamț de către Chiriac Dobrovici⁷.

În prefața acestei lucrări se dau câteva lămuriri deosebit de prețioase, despre ucenicii stareșului și despre toți cei care au scris până atunci aspecte din viața acestui cuvios Paisie:

„După mutarea din viață a fericitului întru pomenire Părintelui nostru arhimandrit și stareț Paisie către Domnul, nu puțină vreme, ci ca douăzeci de ani trecând sub tăcere, iar mai bine zis de neîngrijire, nu se făcea nici o pomenire de viața stareșului.

Apoi unii ca din somn deșteptându-se, s-au muștrat de știință că au încălzit Domnul inimile ucenicilor săi celor mai de aproape, moldoveni și ruși, ca numaidecât să scrie *Viața părintelui lor*. Și așa au rugat pe părintele Mitrofan schimonahul ca să primească această ascultare. Acest adevărat ascultătoriu s-au împovărat cu aceasta și ca cel mai vechi ucenic și iscusit în prescrierea cărților și a gramaticii, au scris în limba rusească. Dar, pentru bătrânețile și slăbiciunile lui și mai mult pentru a ochilor nevedere, n-au putut să o aducă întru săvârșite. Și așa după puțină vreme s-au mutat către Domnul (...).

După mutarea din viață a lui Mitrofan, Obștescul nostru frate schimonahul Isaac, văzând că începutul scrierii *Vieții* n-au luat sfârșit și din râvna și din sfătuirea duhovniceștilor părinți și ca unul ce au fost iscușiți în limba moldovenească și greacă, au scris *Viața* mai pe larg în limba moldovenească, însă cu oarecare deosebire de cea a lui Mitrofan, afară de mari lucruri însă, după puțină vreme, s-au mutat și acesta către Domnul.

Părinții moldoveni, cetind *Viața* scrisă de Isaac Dascălul, pentru a căreia prelungire s-au mâhnit, au rugat pre un bărbat învățat, ierodiaconul Grigorie, care au fost petrecând atunci în Sfântă Mănăstirea Neamțul, însă apoi și mitropolit al Valahiei, ca să facă mai în scurt *Viața* scrisă de Isaac.

⁴ Ică Jr., f.a., pp. 188-295, sub titlul: *Schimonahul Mitrofan, Viața Cuviosului Paisie*, cu 36 de puncte, după care se mai adaugă 36 a: *Sfântul Cuvios Paisie după Viața lui Isaac Dascălul*; 36 b: *Sfârșitul Cuviosului Paisie după Viața lui Grigorie*; 37: *Epilogul Vieții lui Platon*; Pelin, 2014, p.150-175; a se vedea Capitolul V – Scrierile originale ale ucenicilor români și slavi din școala paisiană.

⁵ Păcurariu, 1997, pp. 37-46.

⁶ Un exemplar al acestei cărți se află în biblioteca personală, fiind primit în dar de la un părinte ieromonah Nifon Agache, fost stareț al Mănăstirii Rafaila, județul Vaslui. Titlul complet al cărții este: *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare de la mulți Sfinți și Dumnezeiești Părinți, spre folosul celor ce întru dânsa vor voi să se grijească de mântuirea lor. Și viața Cuviosului Părintelui nostru Stareșul PAISIE, împreună cu oarecare din trimerile sfinției sale, acum întâiu tipărite*. Cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit al Moldovei Kiriu Kir VENIAMIN, prin osârdia Prea cuviosului stareț și Arhimandrit al Sfințelor Mănăstiri Neamțu și Secu Kir Silvestru, în Sfânta Mănăstire Neamțu, la anul 1817, de Gherontie Ieromonah tipograf. La final sunt tipărite pentru prima dată patru scrisori pastorale (trimeri) ale stareșului Paisie după cum urmează: 1. Către Dimitrie preotul din Poltava (39 p.) – pp. 296-336; 2. Către ucenicii aflați la metocul Necșani la seceriș (trimisă din Sfânta Mănăstire Dragomirna (10 p.) – pp. 337-346; 3. Către Părinții și frații rămași la Dragomirna, după mutarea la Mănăstirea Secu (11 p.) – pp. 347-357; 4. Către Părinții Dorotei și Gherontie ucenicii săi, care se aflau în București, trimiși de Sfinția sa la școală, spre învățatura cărții elinești (7 p.) – pp. 358-365.

⁷ Pelin, 2014, pp. 173-174.

Iar Preasfinția sa, ca un bărbat prea înțelept, știa că, cu cuvinte scurte nu se poate arăta temeiul faptei bune, însă, biruit fiind de rugămintele, au scurtat, ei la început nu au zis că este viața starețului, ci au însemnat numai Povestire de viață. Și fiindcă alcătuirea acestui preaînțelept bărbat s-au înfățișat și înaintea Înalt Preasfințitului nostru Arhiepiscop Veniamin, cu a Preasfinției sale blagoslovenie s-au și tipărit în Monastirea Neamțului multe Povestiri și s-au lăfit pretutindenea”⁸.

Amintim în continuare o altă lucrare biografică a starețului Paisie de la Neamț, întocmită de arhimandritul Augustin (Braha), cel care prezintă într-o manieră sintetică viața cuviosului, dar într-o limbă mult mai evoluată. Totuși, lucrarea aceasta nu aduce elemente noi față de biografiile anterioare, atât doar că modul prezentării este mai concis și înlesnește reținerea datelor cu multă ușurință⁹.

Între biografiile starețului Paisie Velicicovschi trebuie amintit și arhimandritul Andronic Popovici, cel care după anul 1860 s-a retras de la Mănăstirea Neamț în Basarabia, ctitorind Mănăstirea Noul Neamț, unde printre altele, în perioada 1864-1881 a alcătuit o lucrare complexă în 10 volume, intitulată: „Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu”¹⁰.

În trei dintre cele zece volume, mai precis volumele 3, 4 și 5, arhimandritul Andronic prezintă viața și activitatea misionar-pastorală a Preacuviosului Paisie și a ucenicilor săi, folosind lucrările antecesorilor săi, cele amintite anterior și anume: a lui Mitrofan, Grigorie Dascălul, Platon și Isaac Dascălul¹¹.

Cercetătoarea din Basarabia Valentina Pelin apreciază că „prin această prodigioasă lucrare, ieroschimonahul Andronic, arhimandritul Mănăstirii Noul Neamț, s-a înscris printre primii cercetători ai operei starețului Paisie”, iar preotul și istoricul bisericesc Paul Mihail, îl consideră pe arhimandritul Andronic „ultimul cronicar moldovean al secolului al XIX-lea”¹².

II. CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA PRIMA BIOGRAFIE A STAREȚULUI PAISIE VELICICOVSCHI, ALCĂTUITĂ ȘI TIPĂRITĂ LA MĂNĂSTIREA NEAMȚ DE CĂTRE UCENICUL SĂU GRIGORIE DASCĂLUL (1817)

Ucenicii starețului Paisie din toate provinciile românești, după trecerea cuviosului în veșnicie la 15 noiembrie 1794, au început o activitate literară destinată comemorării părintelui lor duhovnicesc, elaborând unele lucrări legate de viața și activitatea sa misionar pastorală¹³.

De mare folos în acest sens sunt lucrările și studiile regretatei cercetătoare basarabene Valentina Pelin privind manuscrisele și scrierile originale rămase de la Starețul Paisie Vecicovschi,

⁸ Cuvânt înainte la *Viața Preacuviosului părintelui nostru Starețului Paisie*, adunată de la mai mulți scriitori și alcătuită rusește de sfinția sa, Părintele schimonah Platon, iar acum tălmăcită moldovenește și dată la tipărit în zilele prealuminatului nostru Domn Mihail Grigorie Strurza Voievod, cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit Kirio Kir Veniamin, în stăria preacuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Secului, kyr Mardarie. În Sfânta Monastire a Neamțului, anul 1836, iunie 16, f. I-III.

⁹ Ivan, 1997, f. XXII.

¹⁰ Începând cu anul 2016, în cadrul unui proiect universitar (Nr. 11.817.07.29F), pentru studierea și valorificarea patrimoniului documentar privind Istoria republicii Moldova, un grup de cercetători de la Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Studii Interdisciplinare Chișinău-Oradea, Mănăstirea Secu, au început reeditarea acestei opere de mare valoare pentru istoriografie, în condiții grafice deosebite, la Editura Lexon-Prim, Chișinău.

¹¹ Pelin, 2014, p. 214-215. Cartea a III-a (volumul 3), scris în anul 1872 – *Viața starețului Paisie până la vârsta de 25 de ani* (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. rom. nr. 64; Cartea a IV-a (volumul 4), scrisă în anul 1874, *Începutul vieții de obște așezată de starețul Paisie la Sfântul Munte și pe urmă în Moldova, până în 1794; Scrieri și corespondență*, (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 70); Cartea a V-a (volumul 5), scrisă în perioada 1879-1880), *Cuvinte mângâietoare, scrisori, răspunsuri și alcătuiri ale starețului Paisie* (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 82).

¹² Pelin, 2014, pp. 214-215.

¹³ Cuvânt înainte la *Viața Preacuviosului părintelui nostru Starețului Paisie*, adunată de la mai mulți scriitori și alcătuită rusește de sfinția sa, Părintele schimonah Platon, iar acum tălmăcită moldovenește și dată la tipărit în zilele prealuminatului nostru Domn Mihail Grigorie Strurza Voievod, cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit Kirio Kir Veniamin, în stăria preacuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Secului, kyr Mardarie. În Sfânta Monastire a Neamțului, anul 1836, iunie 16, f. I-III.

cercetate de dânsa în diferite arhive și biblioteci din Rusia, Ucraina, Republica Moldova și România, lucrări care ulterior au fost copiate și multiplicare de către ucenicii acestuia, unele în mai multe rânduri, la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea¹⁴.

Unul dintre acești ucenici, care prin viața și activitatea sa i-a urmat întru totul dascălului și duhovnicului său (care va ajunge în cele din urmă mitropolit al Țării Românești) este ierodiaconul Grigorie, cunoscut mai apoi ca Grigorie „Dascălul”, contemporan și prieten apropiat cu unul dintre marii mitropoliți cărturari ai Moldovei, Veniamin Costachi și acesta ucenic al marelui stareț Paisie.

Cei doi ierarhi se cunoșteau încă din tinerețe, atunci când au avut privilegiul să stea în preajma cuviosului Paisie, avându-l pe acesta ca îndrumător duhovnicesc, împreună ocupându-se cu traducerea unor scrieri patristice și promovând învățăturile acestuia.

Din prefața ediției de la 1836 a *Vieții* cuviosului Paisie, tipărită la Neamț, aflăm un detaliu important: „(...) *părinții moldoveni, cetind Viața scrisă de Isaac Dascălul, pentru a căreia prelungire s-au mâhnit, au rugat pre un bărbat învățat, ierodiaconul Grigorie, care au fost petrecând atuncea în Sfântă Mănăstirea Neamțul, însă apoi și mitropolit al Valahiei, ca să facă mai în scurt Viața scrisă de Isaac.*

*Iar Preasfinția sa, ca un bărbat prea înțelept, știa că, cu cuvinte scurte nu se poate arăta temeiul faptei bune, însă, biruit fiind de rugămintele, au scurtat, ei la început nu au zis că este viața starețului, ci au însemnat numai Povestire de viață. Și fiindcă alcătuirea acestui preaînțelept bărbat s-au înfățișat și înaintea Înalt Preasfințitului nostru Arhiepiscop Veniamin, cu a Preasfinției sale blagoslovenie s-au și tipărit în Monastirea Neamțului multe Povestiri și s-au lășit pretutindenea”*¹⁵.

Iată cum s-au petrecut lucrurile. La începutul anului 1817 pe când se afla la Mănăstirea Neamț, ierodiaconul Grigorie a fost rugat de monahii de aici și de întreg soborul părinților nemțeni să redacteze textul *Vieții Starețului Paisie*, scrisă de Isaac Dascălul, care între timp trecuse la cele veșnice, urmând ca viața cuviosului să fie tipărită mai apoi și răspândită între frați.

Grigorie primește această rugămintă și îndeplinește dorința călugărilor, făcând o sinteză biografică, pe baza textului de mari proporții lăsat de Isaac Dascălul, apoi a tipărit-o în anul 1817, cu titlul „*Povestire din parte a vieții Preacuviosului Părintelui nostru Paisie*”, adăugând-o la finalul unei lucrări duhovnicești adresată monahilor, intitulată: „*Adunarea cuvintelor pentru ascultare*”¹⁶.

Cartea cuprinde o culegere de texte, adunate din opera marilor Părinți și scriitori bisericești, adresate cu precădere monahilor aflați sub ascultare canonică în mănăstiri, după cum urmează:

- Carte despre ascultare a celui întru Sfinți Părintelui nostru Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cezareii Capadociei; către monahii cei ce viețuiesc în Mănăstiri, după rânduiala și așezământul vieții de obște;

- A Cuviosului și de Dumnezeu Părintelui nostru Efrem Sirul;

- A Sfântului Isaia Pustnicul;

¹⁴ Pelin, 2014, p. 173-174.

¹⁵ Cuvânt înainte la *Viața Preacuviosului părintelui nostru Starețului Paisie*, adunată de la mai mulți scriitori și alcătuită rusește de sfinția sa, Părintele schimonah Platon, iar acum tălmăcită moldovenește și dată la tipariu în zilele prealuminatului nostru Domn Mihail Grigorie Strurza Voievod, cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit Kirio Kir Veniamin, în stăria preacuviosului arhimandrit și stareț al sfintelor monastiri Neamțului și Secului, kyr Mardarie. În Sfânta Monastire a Neamțului, anul 1836, iunie 16, f. I-III; apud Pelin, 2014, pp. 173-174.

¹⁶ Un exemplar al acestei lucrări se află în biblioteca personală. La p. 296 se află o frumoasă xilogravură cu chipul starețului Paisie de la Neamț, realizată de către monahul Ghervasie gravor la tipografia Mănăstirii Neamț, la anul 1817. La p. 297 - Povestire din parte a vieții Prea Cuviosului Părintelui nostru PAISIE și arătare pentru adunarea soborului celui împreună cu cuvioșia sa, care cu Pronia lui Dumnezeu și pre urmă neîmpușinat se păzește. Cele patru scrisori pastorale (trimiteri) ale Sf. Paisie anexate biografiei sale:

- Către Dimitrie preotul din Poltava (39 p.).

- Către ucenicii aflați la metocul Necșani la seceriș (trimisă din Sfânta Mănăstire Dragomirna (10 p.).

- Către Părinții și frații rămași la Dragomirna, după mutarea la Mănăstirea Secu (11 p.).

- Către Părinții Dorotei și Gherontie ucenicii săi, care se aflau în București, trimiși de Sfinția sa la școală, spre învățatura cărții elinești (7 p.).

- A Sfântului Isaac Sirul;
- A Sfântului Casian,
- A Sfântului Diadoh;
- A Sfântului Teodor Edeseanul;
- Voroave de suflet folositoare ale Prea Cuviosului Părintelui nostru Zosima;
- Din Pateric. A Sfântului Varsanufie;
- A Prea Cuviosului Părintelui nostru, Simeon Noul de Dumnezeu Cuvântător care au fost egumen mănăstirii Sfântului Mamant;
- A Prea Cuviosului Nichita Stidat;
- Din Cartea Sfântului Grigorie Sinaitul;
- Din Cartea celui întru Sfinți Părintelui nostru Calist Patriarhul Constantinopolului;

Într-un comentariu la ultima ediție a acestei lucrări, apărută recent prin osârdia istoricului și cercetătorului Dan Zamfirescu, acesta face câteva precizări de mare profunzime spunând că:

«Relatarea lui Grigorie este nu o „viață de sfânt” în tradiția hagiografică, ci o biografie modernă, sobră, documentată direct din scrierile lăsate de Paisie, de la martorii oculari, sau din ceea ce însuși autorul a văzut cu ochii săi.

Caracteristica esențială a scrierii este punerea în lumină a fenomenului paisian ca rezultat al unei acțiuni colective în care un rol important îl joacă ucenicii săi români și condițiile oferite lui în Moldova, întâi pentru deplina cristalizare a personalității sale, iar după 1763 pentru desfășurarea acțiunii sale.

Paisie apare aici nu ca un sfânt în sensul tradițional, ci ca organizator și animator al unei vaste acțiuni, esențial culturale, din care a rezultat un „folos cu adevărat atât de mare nu numai soborului părinților, ci și a tot neamul nostru»¹⁷.

III. CÂTEVA REPERE BIOGRAFICE DESPRE AUTORUL PRIMEI BIOGRAFII A STAREȚULUI PAISIE, IERODIACONUL GRIGORIE, TIPĂRITĂ LA NEAMȚ - 1817¹⁸

Viitorul mitropolit al Ungrovlahiei, Grigorie „Dascălul” s-a născut la București în anul 1765, primind la botez numele Gheorghe. Tradiția spune că numele său de familie ar fi fost Miculescu. A urmat cursurile Academiei de la Sf. Sava, vestita școală a acelor vremuri, ce avea cursuri pe durata a 12 ani. Aici a învățat temeinic limba latină și greacă cu renumitul dascăl grec Lambru Fotiadis¹⁹.

Aici, el i-a cunoscut pe monahii Gherontie și Dorotei (de neam slav), ambii ucenici ai starețului Paisie, trimiși de dânsul de la Mănăstirea Neamț la București, pentru studii, legând cu aceștia o frumoasă și rodnică prietenie duhovnicească. În jurul anului 1790, atunci când cei trei au părăsit școala bucureșteană, au venit împreună la Mănăstirea Neamț, unde tânărul Gheorghe a fost tuns în monahism de însuși starețul Paisie, primind numele de Grigorie, iar la scurtă vreme a fost hirotonit ierodiacon²⁰.

Tânărul ierodiacon împreună cu prietenul său de școală Gherontie se vor dedica traducerii din limba greacă în limba română a mai multor cărți de învățătură, mai întâi la Mănăstirea Neamț, apoi la București. În anul 1799 cei doi monahi vor reuși să scoată de sub tipar prima lucrare comună intitulată: „*Carte folositoare de suflet spre folosul cel de obște*”²¹, un fel de îndreptar pentru spovedanie, carte ce va fi retipărită la Iași în anul 1819.

În anul 1802, Gherontie și Grigorie erau din nou la Mănăstirea Neamț, iar un an mai târziu, noul mitropolit al Moldovei Veniamin Costachi, el însuși ucenic al lui Paisie, care îi cunoștea de

¹⁷ Zamfirescu, 1996, p. 118.

¹⁸ Păcurariu, pp. 207-208.

¹⁹ Păcurariu, 1997, p. 37.

²⁰ Tomescu, 1927, p. 93.

²¹ Tomescu, 1927, p. 93.

mult timp pe cei doi monahi, le-a recomandat să tălmăcească și alte cărți de folos, care vor fi tipărite sub teascurile tipografiei mitropolitane din Iași, în perioada 1806-1812.

Războiul ruso-turc a întrerupt activitatea celor doi cărturari, iar mitropolitul Veniamin în acele împrejurări neprielnice pentru țară, a fost nevoit să se retragă din scaunul mitropolitan, plecând în exil la Mănăstirea Neamț pe toată această perioadă, înființând aici o nouă tipografie.

După Pacea de la București (1812), Gherontie și Grigorie, împreună cu duhovnicul lor Calinic de la Secu au pornit împreună într-un pelerinaj la Muntele Athos, iar la întoarcere au fost jefuiți și chinuiți de tâlhari în apropierea orașului Plovdiv din Bulgaria, fapt ce a cauzat moartea lui Gherontie²².

Rămas singur, ierodiaconul Grigorie și-a continuat preocupările sale cărturărești, traducând și tipărind mai multe cărți. A tipărit în noua tipografie de la Neamț trei dintre traduceri rămas de la prietenul său Gherontie, cu prefețele semnate de dânsul.

Tot la Neamț a tipărit în anul 1816 o traducere proprie după un teolog grec, iar un an mai târziu, în 1817, la rugămintea călugărilor nemțeni, Grigorie a alcătuit și tipărit *Viața Cuviosului Părintelui nostru starețului Paisie*, inclusă așa cum am menționat anterior în lucrarea intitulată: „*Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare*”²³.

După această dată ierodiaconul Grigorie a părăsit Mănăstirea Neamț și s-a îndreptat spre București, stabilindu-se mai întâi la Mănăstirea Antim, după care se retrage la Mănăstirea Căldărușani. Din liniștea acestei vetre monahale, din mijlocul preocupărilor sale cărturărești, el a fost chemat la arhierie, fiind ales mitropolit al Țării Românești în ianuarie 1823.

Ca ierarh se va arăta la fel de harnic și destoinic, iar pe lângă activitatea misionar-pastorală va continua cu aceeași râvnă activitatea de traducător, tipărind în acest timp un număr semnificativ de cărți. În timpul arhipăstoriei sale a izbucnit un nou război ruso-turc (1828-1829), când țara și Biserica au trecut prin momente tulburi. Principatele române au stat sub ocupație și administrația rusă din 1828 până în 1834, timp în care cei doi mitropoliți, Veniamin al Moldovei și Grigorie al Ungrovlahiei au fost îndepărtați din scaun.

Intrând în conflict cu noua stăpânire, din cauza măsurilor luate cu mănăstirile închinete, mitropolitul Grigorie a fost trimis în surghiun la Chișinău, unde a stat doi ani și zece luni, traducând noi cărți în limba română.

Eliberarea din surghiun a venit târziu, în decembrie 1831; mitropolitul părăsind Chișinăul la 12 ianuarie 1832. A ajuns la Buzău în luna februarie același an și datorită contextului politic din țară a fost nevoit să rămână aici, la episcopie, vreme de un an.

La Episcopia Buzăului mitropolitul Grigorie a înființat o tipografie, în care a imprimat patru dintre traduceri sale din exil. Abia la 13 aprilie 1833 va părăsi Buzăul, îndreptându-se spre Mănăstirea Căldărușani, lăsând sub tipar două lucrări.

Pe 22 august 1833, după patru ani și șase luni de exil, mitropolitul și-a reluat scaunul vlădicesc la București, unde a început lucrări de renovare și refacere a Catedralei Mitropolitane și a dat la tipar *Viețile Sfinților* în 12 volume, după ediția tipărită de Veniamin Costachi la Mănăstirea Neamț (1807-1815).

Din păcate nu a văzut decât primele două volume (septembrie și octombrie), trecând la cele veșnice pe 22 iunie 1834, la vârsta de 69 de ani. A fost înmormântat, potrivit vechii tradiții bisericești, „în scaun”, la Catedrala mitropolitană din București, iar după șapte ani, rămășițele sale pământești au fost strămutate la Mănăstirea Căldărușani, fiind reînhumate în pridvorul bisericii mari.

²² Tomescu, 1927, pp. 7-8.

²³ Titlul complet al cărții este: *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare de la mulți Sfinți și Dumnezeiești Părinți, spre folosul celor ce întru dânsa vor voi să se grijească de mântuirea lor. Și viața Cuviosului Părintelui nostru Starețul PAISIE, împreună cu oarecare din trimerile sfinției sale, acum întâiu tipărite*. Cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit al Moldovei Kiriu kir VENIAMIN, prin osârdia Prea cuviosului stareț și Arhimandrit al Sfințelor Mănăstiri Neamțu și Secu Kir Silvestru, în Sfânta Mănăstire Neamțu, la anul 1817, de Gherontie Ieromonah tipograf. La final sunt tipărite pentru prima dată, patru scrisori pastorale (trimeri) ale starețului Paisie adresate ucenicilor săi.

Pentru viața sa sfântă și pentru virtuțile sale, Biserica Ortodoxă Română l-a trecut în rândul sfinților la 21 mai 2006, având ca dată de prăznuire în calendar ziua de 22 iunie, data trecerii sale în veșnicie.

Mitropolitul Grigorie Dascălul rămâne una din figurile reprezentative ale ierarhiei bisericești din Țările române în tot trecutul acesteia, meritându-și pe deplin supranumele pe care contemporanii și urmașii săi i l-au atribuit, acela de „Dascălul”.

IV. ÎN LOC DE CONCLUZII. VIAȚA SFÂNTULUI CUVIOS PAISIE DE LA NEAMȚ, O PREOCUPARE CONSTANTĂ A CERCETĂTORILOR MONAHISMULUI ROMÂNESC.

La aniversarea a 500 de ani de la sfințirea bisericii ștefaniene „Înălțarea Domnului” din Mănăstirea Neamț (1497-1997), Părintele Patriarh Daniel, pe atunci mitropolit al Moldovei și Bucovinei, a binecuvântat și tipărit *Viața Sfântului Cuvios Paisie de la Neamț*, după un manuscris (nr. 154) din biblioteca acestei mănăstiri.

Motivele publicării acestei lucrări au fost multiple; în primul rând această lucrare s-a dorit a fi un omagiu adus memoriei Starețului Paisie, la două secole de la trecerea sa în veșnicie (+1794), precum și autorilor acestui manuscris (starețul Gherasim Miron și arhimandritul Augustin Braha), cei care l-au compus în perioada 1852-1856, cu intenția de a scrie o „Istorie a Sfințelor Mănăstiri Neamțului și Secului”²⁴.

În al doilea rând, această lucrare a avut ca scop reîmprospătarea comuniunii spirituale a obștii monahale cu duhul cuviosului Paisie, canonizat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române în anul 1992.

Publicarea *Vieții Sfântului Paisie de la Neamț* a dorit să contribuie la intensificarea cultului acestui protector al monahilor, precum și la întărirea vieții duhovnicești, având în vedere că unele „ispite” și încercări ale secolului în care trăim, precum secularizarea Europei, prozelitismul, instabilitatea politică, se aseamănă într-o oarecare măsură cu frământările secolului al XVIII-lea²⁵.

Dar despre biografia marelui stareț Paisie Velicicovschi, Biblioteca Mănăstirii Neamț ne oferă mai multe surse și izvoare documentare precum: autobiografii, biografii întocmite de ucenici, urme iconografice, portrete, cuvinte de folos duhovnicesc, meditații, versuri de „tânguire”, care să ne ajute la o analiză cât mai clară a acesteia.

Îmbucurător este faptul că în ultima vreme există o preocupare plină de interes pentru cercetarea spiritualității monahismului românesc, axată pe acest moment istoric din secolul al XVIII-lea consemnat de Cuviosul Paisie Velicicovschi, care a provocat ceea ce numim astăzi „Veacul de aur al Ortodoxiei românești”, generând acest curent de tradiție isihastă, cunoscut drept „Paisianismul”.

BIBLIOGRAFIE

Cartea a III-a (volumul 3), scris în anul 1872 – *Viața starețului Paisie până la vârsta de 25 de ani* (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. rom. nr. 64; Cartea a IV-a (volumul 4), scrisă în anul 1874, *Începutul vieții de obște așezată de starețul Paisie la Sfântul Munte și pe urmă în Moldova, până în 1794; Scrieri și corespondență*, (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 70); Cartea a V-a (volumul 5), scrisă în perioada 1879-1880), *Cuvinte mângâietoare, scrisori, răspunsuri și alcătuiuri ale starețului Paisie*, (cf. Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, mss. Rom. Nr. 82).

Ivan, I. Gh. 1964. O sută de ani de la moartea starețului Paisie. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 11-12.

Ivan, I. Gh. 1997. *Viața Cuviosului Paisie de la Neamț*. Iași: Trinitas, 1997.

²⁴ Ivan, 1997, f. V-VI.

²⁵ Ivan, 1997, f. V-VI.

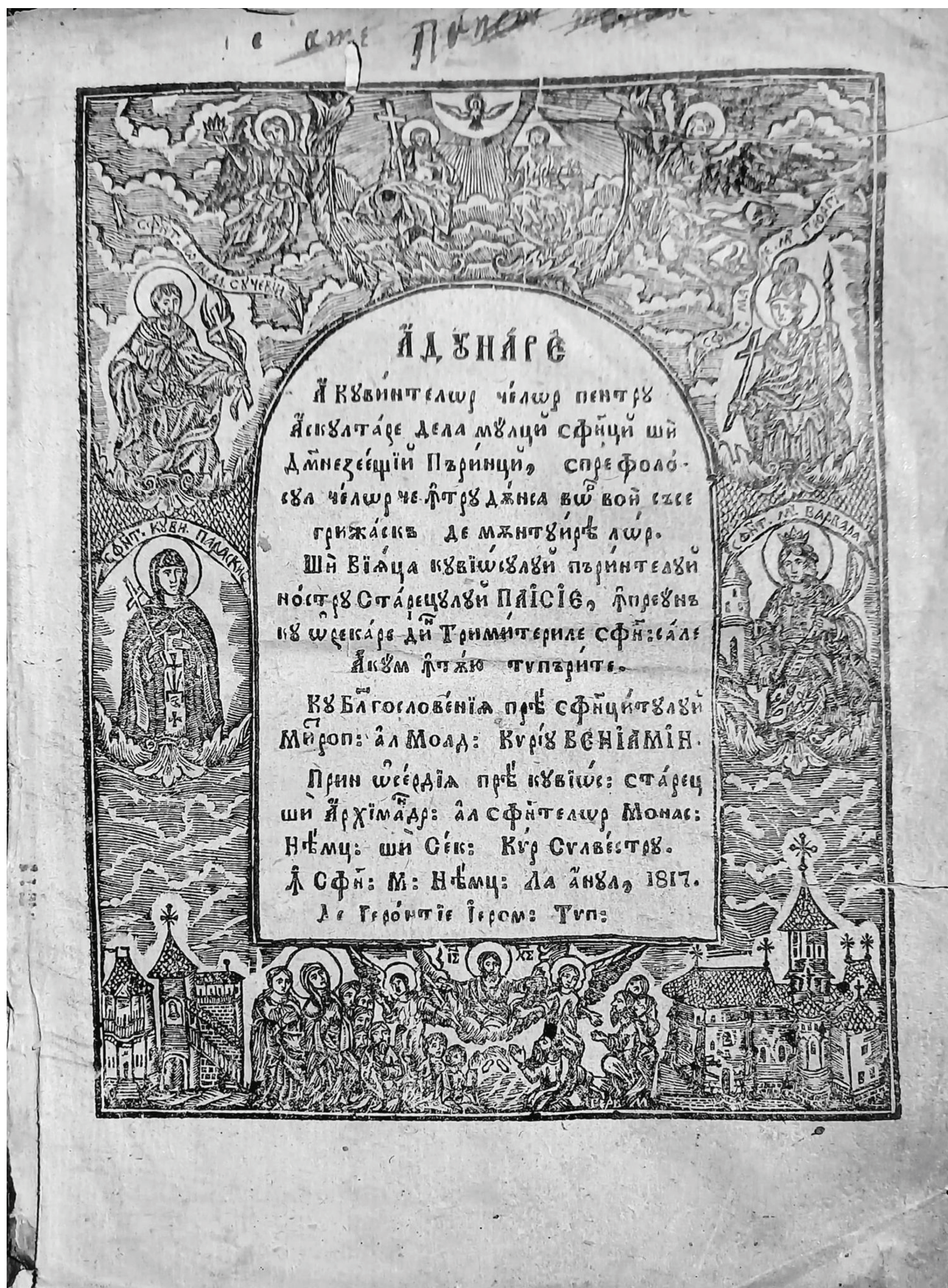
- Păcurariu, M. 1997. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. 3, București: Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Păcurariu, M. 2002. *Dicționarul Teologilor Români*. București: Enciclopedică.
- Pelin, V. 2010. *Sfântul Paisie de la Neamț. Cuvinte și scrisori duhovnicești*. Iași: Doxologia.
- Pelin, V. 2014. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (secolele XVIII-XIX)*, Chișinău: Pontos.
- Strempel, G. 1958. *Catalogul manuscriselor românești*, I, București.
- Tomescu, C. 1927. *Mitropolitul Grigorie IV Dascălul al Ungro-Vlahiei*, Chișinău.
- Zaharia, C. 1996. *PAISIANISMUL. Contribuția românească la sinteza paisiană*. București.
- Zamfirescu, D. 1996. *Paisianismul, un moment românesc în istoria spiritualității europene*. București.

LISTA PLANȘELOR

- Planșa 1.** Xilogravura Cuviosului Stareț Paisie de la Secu și Neamț, realizată de monahul Ghervasie, gravor la tipografia Mănăstirii Neamț, 1817.
- Planșa 2.** ADUNARE A CUVINTELOR CELE PENTRU ASCULTARE..., Tipografia Mănăstirii Neamț, 1817, foaia de titlu.
- Planșa 3.** Manuscrisul nr. 154, Biblioteca Mănăstirii Neamț, f. 4 v., cu înscrisul ISTORIE PENTRU SFÂNTA MĂNĂSTIRE NEAMȚULUI.
- Planșa 4.** Manuscrisul nr. 154, Biblioteca Mănăstirii Neamț, f. 70, Câteva lămuriri privind unii dintre biografii Cuviosului Stareț Paisie de la Neamț.
- Planșa 5.** ADUNARE A CUVINTELOR CELE PENTRU ASCULTARE. Tipografia Mănăstirii Neamț, 1817, Povestire din parte a vieții Preacuviosului Părintelui nostru Paisie, cu o xilogravură realizată de Ghervasie monahul.

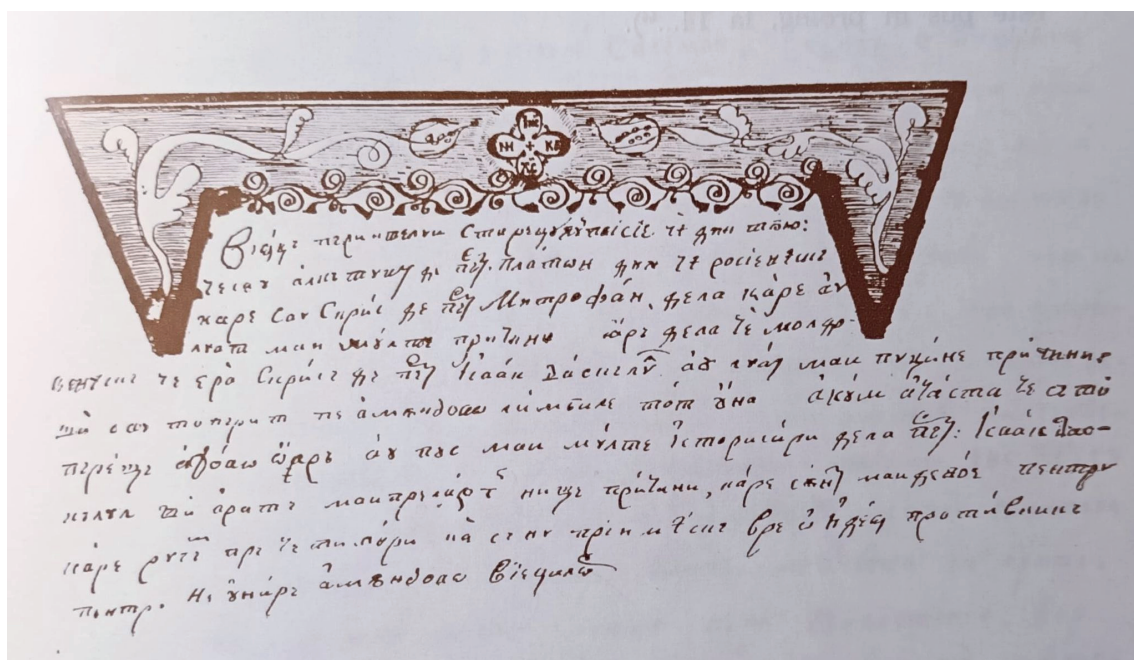
Planșa 1.

Planșa 2.

[illegible]

<https://biblioteca-digitala.ro>

Planşa 4.

Planşa 5.